

Szczepański, Wojciech

Serbowie a Albańczycy w latach 1878-1918

Dzieje Najnowsze 38/1, 195-200

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wojciech Szczepański
Poznań

Serbowie a Albańczycy w latach 1878-1918¹

Problemem, którym zająłem się w prezentowanej dysertacji, są relacje, w jakie wchodził ze sobą Serbowie i Albańczycy w okresie od 1878 do 1918 r. Zasadniczym celem rozprawy było możliwie najpełniejsze przedstawienie tych relacji na szeroko rozumianej płaszczyźnie politycznej, a także kulturowej.

Lata 1878-1918 miały wyjątkowe znaczenie zarówno dla Serbów, jak i Albańczyków. Stanowiły one szczególnie ważny etap w procesie kształtowania się sprzeczności serbskich i albańskich interesów politycznych. W okresie tym zderzyły się ze sobą zbiorowości, znajdujące się na różnych etapach zaawansowania cywilizacyjnego. Serbowie stali na wyższym poziomie rozwoju społeczno-kulturowego. Uformował i mocno zintegrował ich jednolity system religijno-kulturowy, a także wielowiekowa tradycja państwowa i własne, odbudowane państwo. Tymczasem większość bałkańskich Albańczyków na przełomie XIX i XX w. pozostawała jeszcze w poważnym opóźnieniu cywilizacyjnym. Taki stan rzeczy wynikał nie tylko z podziałów religijnych wśród ludności albańskiej, ale także z faktu, że nie posiadała ona ani w przeszłości, ani przez większość interesującego mnie okresu, własnego państwa. Nie bez znaczenia był też fakt, że na forum wieloetnicznego Imperium Osmańskiego reprezentowały Albańczyków elity złożone niemalże wyłącznie z muzułmanów. Tożsamość tych elit naznaczała dwoistość samoidentyfikacji, wynikająca z godzenia związków z tradycją współplemieńców (zwłaszcza kultywowania prawa zwyczajowego) ze związkiem z dynastią osmańską i uniwersum islamu. Charakter sąsiedztwa Serbów z Serbii i Albańczyków z bałkańskich prowincji Imperium Osmańskiego oraz charakter koegzystencji serbsko-albańskiej w multietnicznych prowincjach osmańskich ulegały zmianom wraz z postępem albańskiego procesu narodotwórczego. Animowała go w szczególności albańska diaspora (szczególnie z Włoch oraz Rumunii), wspierana przez część albańskich elit stambulskich. Fundamentalne znaczenie dla tych faz albańskiego procesu narodotwórczego, które przypadły na lata 1878-1918, miało rozwiązanie przez albańskich liderów kwestii językowej oraz krzewienie idei ponadreligijnej albańskiej jedności. Istotne było

¹ Niniejszy tekst jest autoreferatem, wygłoszonym podczas publicznej obrony rozprawy doktorskiej pt. „Serbowie a Albańczycy w latach 1878-1918”. Obrona odbyła się 6 czerwca 2005 r. w Instytucie Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Pracę napisano pod kierunkiem dr. hab. Witolda Szulca, prof. UAM, a jej recenzentami byli: prof. dr hab. Antoni Giza (Uniwersytet Szczeciński) i prof. dr hab. Stanisław Sierpowski (UAM).

również propagowanie przez animatorów albańskiego odrodzenia teorii starożytnego (ilirskiego) rodowodu ludności albańskiej oraz kultu narodowego bohatera — Skanderbega.

Podjęwając decyzję o zagłębieniu się w historię relacji serbsko-albańskich przełomu XIX i XX w., miałem na uwadze nie tylko doniosłe znaczenie tego okresu dziejów, ale jeszcze jedną, istotną przesłankę. W literaturze historycznej, w której podejmowano problematykę związków serbsko-albańskich, pozostawiona została wyraźna luka, którą należało wypełnić. Brak omówień relacji serbsko-albańskich, poświęconych w całości problemom lat 1878-1918, nie oznacza, że zagadnienia dotyczące wskazanego okresu nie doczekały się ujęcia w pracach syntetyzujących związki Serbów i Albańczyków w ciągu wieków. Istnieją dwie takie syntezy, napisane przez Albańczyka Petrita Imamiego i Serba Boko C. Slijepcevicia². Mimo pewnych walorów tych prac (zwłaszcza bogactwa faktograficznego syntezy albańskiej) nie można uznać ich za szczególnie wartościowe. Korzystniejsza jest sytuacja ze studiami problemowymi, w których zanalizowane zostały różne aspekty relacji serbsko-albańskich. Prac tych nie można jednak traktować jako zadowalającej alternatywy dla braku jednego, spójnego wykładu dziejów relacji serbsko-albańskich w ostatniej ćwierci XIX stulecia oraz w pierwszym osiemnastolecu XX w.

Zasadnicze znaczenie dla opracowania niniejszej rozprawy, przy której pisaniu wykorzystano rozległą panoramę prac historyków z państw bałkańskich, zachodnio- i środkowoeuropejskich, z krajów byłego ZSRR, a w mniejszym zakresie także prace badaczy spoza Europy, miały źródła rękopiśmienne i drukowane. Spośród pierwszych wyróżnić należy archiwalia z Serbii. W o wiele mniejszym stopniu sięgnięto do archiwaliów czarnogórskich. Największą część wykorzystanych archiwaliów serbskich stanowiły dokumenty rządowe oraz dokumenty stanowiące spuściznę po kilku wybitnych Serbach (politykach i uczonych). Źródła te przebadano podczas kwerendy w Archiwum Serbii (*Arhiv Srbije*) oraz Archiwum Instytutu Historycznego SANU (*Arhiv Istorijskog instituta SANU*) w Belgradzie. W Archiwum Państwowym Czarnogóry w Cetyni (*Drzavni Arhiv Crne Gore na Cetinju*) skorzystano z kolei z części dokumentów konsularnych z lat 1898, 1909 i 1911-1912. Kwerendy archiwalne uzupełniono przestudiowaniem źródeł prasowych. W ich selekcji posłużono się kluczem najważniejszych wydarzeń. Wykorzystano teksty z czasopism, które ukazywały się w: Serbii, Wojwodinie, Bośni, Chorwacji i Czarnogórze. Spośród serbskich źródeł publikowanych uwzględniono liczne zbiory dokumentów dyplomatycznych, konsularnych i innych (wytworzonych przez placówki cerkiewne, oświatowe i celne). Z wyborów źródeł, opierających się na archiwaliach spoza Serbii, sięgnięto m.in. do zbioru dokumentów dyplomatycznych, dotyczących związków kwestii albańskiej z polityką wielkich mocarstw w drugiej połowie XIX i na początku XX w., a także do edycji, w której zebrane zostały teksty umów międzynarodowych, wiążących się z Bałkanami i źródła tak istotne dla bałkańskich dziejów politycznych, jak np. dwa pierwsze dokumenty programowe Ligi Prizreńskiej³. Osobna grupa źródeł, wykorzystanych w rozprawie, to relacje wspomnieniowe uczestników opisywanych wydarzeń oraz zapiski osób, które odbywały podróże po ziemiach

² P. Imami, *Srbi i Albanci kroz vekove*, Beograd 2000; C. D. Slijepcević, *Srpsko-arbanaski odnosi kroz vekove sa posebnim osvrtom na novije vreme*, Himelstir [Himmelstuhur] 1983.

³ Wyróżnić należy tu: B. Peruničić, *Pisma srpskih konzula iz Pristine (1890-1900)*, Beograd 1985; idem, *Svedocanstvo o Kosovu 1901-1913*, Beograd 1988; idem, *Zulum i begova nad srpskim narodom u kosovskom vilajetu*, Beograd 1989; *Dokumentiospoljnojpolitici Kraljevine Srbije 1903-1914*, kn. V, 1:1/14, januar-14/27. juli 1912., prir. M. Vojvodić, ured. R. Samardžić, Beograd 1984; M. F. Petrović, *Dokumenti o raskoj oblasti 1900-1912*, Beograd 1995; A. Puto, *L'indépendance albanaise et la diplomatie des grandes puissances 1912-1914*, Tirana 1982; *Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996. Dvostrani i visestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o drzavnim granicama, politickoj i vojnoj saradnji, verskim i etnickim manjinama*, t. I (1876-1918), prir. M. Stojković, Beograd 1998.

staroserbskich, macedońskich i albańskich⁴. Kolejna — również istotna to źródła niezbędne w badaniach na polu historii kultury. Sytuują się tu takie materiały, jak np. manifest kulturowo-polityczny Pashko Vasy z 1879 r. pt. *Prawda o Albanii i Albańczykach* czy fragmenty *Kanunu Leka Dukagjiniego*, bez których niemożliwe byłoby podjęcie refleksji na temat albańskiej obyczajowości⁵.

Zastosowane w rozprawie rozwiązania konstrukcyjne, pozostają w ścisłym związku z przyjętymi założeniami metodologicznymi. W treści zasadniczej rozprawy wykorzystałem przede wszystkim tradycyjną konwencję opisową i układ chronologiczno-problemowy, od którego odstąpiłem jedynie w ostatnim rozdziale, poświęconym kwestiom kulturowym. Wyjaśniając, podkreślałem w omawianych procesach dziejowych związki przyczynowo-skutkowe. Za podstawę opinii formułowanych w poszczególnych partiach rozprawy oraz stawianych wniosków przyjmowałem mnogość faktów i towarzyszących im szczegółów, których dostarczał niejednorodny, przeważnie jednak bardzo drobiazgowy materiał źródłowy.

We *Wstępie* wyjaśniłem, co rozumiem pod pojęciem *Starej Serbii*, eksploatowanym w serbskich tekstach, powstałych w omawianym w pracy okresie, a także wytłumaczyłem związek z tematem rozprawy problematyki czarnogórskiej (silne na przełomie XIX i XX w. odczuwanie przez Serbów i Czarnogórców narodowej wspólnoty oraz związki politycznych interesów serbskich i czarnogórskich, zauważalne także na płaszczyźnie relacji obu podmiotów z Albańczykami). W Rozdziale 1, tytułem wprowadzenia, naszkicowałem losy serbsko-albańskiego sąsiedztwa od wieków średnich do wielkiego kryzysu wschodniego lat 1875-1878. Położyłem tu nacisk na przeobrażenia, które doprowadziły do osiągnięcia przez Albańczyków w połowie XIX w. liczebnej przewagi nad Serbami w poszczególnych częściach europejskich prowincji Turcji (zwłaszcza w Metochii). W kolejnych partiach pracy omówiłem wszystkie problemy i wydarzenia, ważne dla relacji Serbów i Albańczyków w latach 1878-1918. Dużo uwagi poświęciłem m.in. zagadnieniom dotyczącym funkcjonowania Ligi Prizreńskiej (1878-1881), które liderzy wysuwali żądania terytorialne pod adresem swoich sąsiadów, a także zdołali położyć podwaliny pod albańską edukację oraz pod organizację niezależnych, koordynujących swe działania, albańskich formacji wojskowych (w dobie konfliktu organizacji z Turkami, a więc w 1881 r.). Dążąc w kilku fragmentach rozprawy do wyjaśnienia kwestii, które rozwijały się równoległe w wymiarze ogólniejszym (ponadlokalnym) i lokalnym, zdecydowałem się na osobne omówienia tych dwu płaszczyzn relacji serbsko-albańskich, ukazując wpięrcw ewolucję danego problemu w wymiarze ogólniejszym, następnie zaś skupiając się na rzeczywistości lokal-

⁴ Zob. zwłaszcza: J. Tomić, *Rat na Kosovu i Staroj Srbiji 1912. godine*, Novi Sad 1913; idem, *Rat u Albaniji i oko Skadra 1912. i 1913. godine*, Nis 1988 [reprint z wydania: Novi Sad 1913]; D. M. Dinić, *Prvi put kroz Albaniju sa sumadijskim albanskim odredom 1912. Prizren—Drac*, Kragujevac 1922; P. Bojović, *Odbrana Kosovoga Polja 1915. g. izastita odstupanja srpske vojske preko Albanije i Crne Gore*, Beograd 1990; E. bey Vlo-
ra, *Lebenserinnerungen*, B. I (1885 bis 1912), Munchen 1968, B. II (1912 bis 1925), Munchen 1973; [Ristić M.], *Kroz groblje. Opazanja i beleške prilikom putovanja kroz srpsku zemlju pod Turskom 1892 godine od P. Balkanskog*, Beograd 1894; E. Durham, *High Albania. A Victorian traveller's Balkan odyssey*, London 2000. Wartość zbliżoną do relacji E. Durham, posiadają wspomnienia Ferencza (Franza) Nopcsy: R. Elsie: *Reisen in den Balkan. Die Lebenserinnerungen des Franz Baron Nopcsa*, eingeleitet, hrsg. und mit Anhang versehen von R. Elsie, Peje 2002.

⁵ *The Truth on Albania and the Albanians. Historical and Critical Issues* by Wassa Effendi, with Introduction by R. Elsie, London 1999 (reprint z wydania: London 1879); *Kanun Leka Dukagjini (wybrane fragmenty)*, tłum. R. Halili, Krasnogruda, nr 15/2002, s. 118-120. Pełna edycja tego źródła: *Kanuni i Leke Dukagjini - The Code of Leke Dukagjini. Albanian Text Collected and Arranged by Shtjefen Gjeçev*, Translated, with an Introduction by L. Fox, New York 1989.

nej. Pisząc o owej rzeczywistości, starałem się swoimi rozważaniami stworzyć mikroanalizy podłoża lokalnych napięć, powstających pomiędzy ludnością serbską a albańską na zamieszkiwanych wspólnie przez te zbiorowości obszarach europejskiej części Turcji. W rozważaniach, w których skoncentrowałem się na relacjach Serbów i Albańczyków realizowanych w wymiarze „wielkiej polityki”, którą prowadzić usiłowały elity serbskie i wybitniejsi reprezentanci społeczności albańskich, koegzystujących z Serbami w niektórych regionach europejskiej Turcji (wilajet kosowski, część wilajetu bitolskiego), uwzględniałem szeroko kontekst międzynarodowy. Miał on istotne znaczenie, z racji interesów, jakie w europejskiej części Turcji, a także w niepodległych państwach bałkańskich, realizowały poszczególne mocarstwa. Uwagę poświęciłem szczególnie Austro-Węgrom. Prowadziły one przez większą część omawianego w rozprawie okresu politykę jednoczesnego uzależniania od siebie Serbii i rozciągania „parasola ochronnego” nad Albańczykami. Serbowie z różnych powodów (strategicznych, ekonomicznych, ideologiczno-politycznych oraz duchowo-emocjonalnych) nie zamierzali jednak, mimo nacisków austrowęgierskich, zrezygnować z samodzielnej polityki w kwestii Kosowa, Metochii i części ziem macedońskich. Ich zaangażowanie w sprawy wskazanych terytoriów, a więc przede wszystkim w problemy sąsiedztwa z Albańczykami, ewoluowało w okresie od 1878 do 1912 r., od wymuszonego przez Monarchię Habsburgów *desinteressement* do pełnej aktywności. Zwiększyła się ona po zmianie w Serbii dynastii z Obrenowiciów na Karadordeviciów w 1903 r. Po 1903 r. zwiększyły się jednak również habsburskie wpływy wśród Albańczyków, stymulowanych przez agentów austro-węgierskich, tak do zwykłych bandyckich ataków na serbskich sąsiadów, jak i do działań państwowotwórczych. Albańczycy, których jedność mocno zamaniłowała się w dobie buntów przeciwko reformom młodoturków (przełom pierwszego i drugiego dziesięciolecia XX w.), znajdując wsparcie Austro-Węgier podejmowali działania na rzecz ukonstytuowania, a następnie zachowania własnego państwa w całym okresie — od przygotowań środowiska Ismaila Qemala do ogłoszenia deklaracji suwerenności Albanii (Vlora, 28 XI 1912) do końca pierwszej wojny światowej i traktatowych uregulowań powojennego ładu granicznego i politycznego w Europie (1918-1920). Gdy pojawiły się okoliczności, w których państwowotwórcze aspiracje Albańczyków zaczęły się ziszczać (lata 1912-1913), propaganda serbska demaskowała albańskie dążenia jako intrygę Austro-Węgier. Albańczykom odmawiano prawa do utworzenia własnego państwa, gdyż, jak pisano w serbskiej prasie, byli oni „powstającą ad hoc ze względów politycznych, nową nacją”⁶. W istocie szło Serbom o geopolitykę i interesy ekonomiczne. Żywe i należy przyznać, że uzasadnione (po doświadczeniach wyniesionych z niedawnego bośniackiego kryzysu aneksyjnego), były bowiem serbskie obawy przed dalszym osaczaniem Serbii i Czarnogóry przez Austro-Węgry. Interesy mocarstw wrogich Austro-Węgrom, sukcesy Serbów w wojnach bałkańskich oraz dyplomacja, a częściowo także zbrojne działania wojsk serbskich na ziemiach albańskich, podejmowane w 1912, 1914 i 1918 r., przyczyniły się do zamknięcia Albanii w granicach ciśniejszych, niż chcieliby tego sami Albańczycy. Oznaczało to jednak narodziny nowych problemów, naznaczających relacje serbsko-albańskie. Spośród nich za problem główny uznaję utrzymywanie przez Serbów siłą władzy nad żywiołem albańskim w Kosowie, Metochii i części Macedonii Wardarskiej, włączonych do Serbii w 1912 i odzyskanych w 1918 r. Ten problem, jak żaden inny, okazał się brzemienny w skutki i niestety były to skutki złe.

Jak już to sygnalizowałem, w rozprawie poświęcono również uwagę, rzadko u nas analizowanym, serbskim i albańskim kwestiom kulturowym. Uznałem tutaj za szczególnie zasadne ukazanie różnic i podobieństw między Serbami i Albańczykami. Aby to uczynić, zwróciłem

⁶ „Politika”, 20 XI 1912, s. 1.

uwagę tak na kulturę serbskich i albańskich mas (ich obyczajowość, praktykę religijną oraz mity), jak i elit (ich przyznawanie się do określonej tradycji i podejmowanie działań na rzecz jej zachowania lub ekspansji, skłonność do stawiania na czele własnych społeczności, świadomość bądź też brak świadomości konieczności modernizacji). W rozważaniach koncentrujących się na problemach kulturowych nie ograniczyłem się więc do przeglądu kontaktów Serbów i Albańczyków w obszarze kultury wysokiej. Kontakty te w latach 1878-1918 były zresztą nieznaczne i realizowały się za sprawą nielicznych osób, co ciekawe często, niezależnie od własnej tożsamości etnicznej, związanych z Czarnogórą (Mark Miljanov, bracia Nikolla, Martin i Mirash Doda Ivanaj, Valtazar Bogisić). Wymienione jednostki wcieliły się w rolę prekursorów nowego serbskiego i czarnogórskiego spojrzenia na Albańczyków oraz nowego albańskiego spojrzenia na Serbów i Czarnogórców, bardzo jednak ciężko uzyskującego rację bytu i nadzwyczaj powolnie usuwającego barierę stereotypów i otwartej wrogości.

Chcąc zakończyć niniejsze wystąpienie eksplikacją tez, które postawiłem w swojej rozprawie, pozwolę sobie uczynić to w kilkupunktowym wyliczeniu:

1. W latach 1878-1918 Serbowie i Albańczycy rzadko przybliżali się do siebie na skutek własnych, nie wynikających z żadnego przymusu, dążeń do zacieśnienia kontaktów. Elity serbskie i albańskie uświadamiały sobie na przełomie XIX i XX w. w większym stopniu znaczenie współistnienia w tym samym regionie geograficznym i historycznym Europy dopiero wówczas, gdy wymagały tego okoliczności polityczne, na których powstanie sami Serbowie czy Albańczycy częstokroć nie mieli decydującego wpływu. W relacjach serbsko-albańskich, w których często dochodziło do konfrontacji, trudno dostrzec w omówionym w niniejszej rozprawie czterdziestolecium jakąkolwiek poważniejszą ideę współpracy.

2. Istotną przeszkodą, oddalającą szanse na budowę przez obie nacje trwałej zgody, były, obok żywionych przez nich uprzedzeń, przeświadczenie serbskich i albańskich elit o tym, że Serbowie i Albańczycy muszą zajmować przeciwne pozycje z racji permanentnego konfliktu ich interesów. Przeświadczenie to umacniało się wśród Serbów, gdy obserwowali oni, że reakcją Albańczyków-muzułmanów na każdorazowe przejęcie rządów w Imperium Osmańskim przez zwolenników reform jest przeciwstawianie się przez Albańczyków próbom reform, mogących Serbom i innym chrześcijańskim poddanym sułtana przynieść korzyści społeczne i polityczne. Po stronie albańskiej przekonanie o niemożliwości porozumiewania się z Serbami umocniło się wprawdzie w latach 1878-1881, gdy Serbowie generalnie stali na stanowisku niechęci w stosunku do Ligi Prizreńskiej, nawet gdy jej liderzy z frakcji radykalnej przeciwstawili się zbrojnie Turkom. Powodem takiej postawy Serbów była jednak obawa przed realizacją przez Albańczyków tych punktów ich programów terytorialnych i ideowych, które odbierane były przez Serbów jako zapowiedź przejścia spod władzy osmańskiej pod władzę albańską.

3. Na zamieszkiwanych wspólnie przez Albańczyków i Serbów terytoriach złączonych z Serbią w 1878 r. (regiony: Nisza, Vranja i Prokuplja), podobnie jak i w załbanizowanych regionach Kosowa, Metochii i Macedonii Wardarskiej, włączonych do Serbii w rezultacie I wojny bałkańskiej, władze serbskie prowadziły politykę wyraźnego faworyzowania ludności serbskiej kosztem Albańczyków, uznając tych ostatnich za element zdolny do destabilizacji państwa i w ograniczonym tylko stopniu podatny na integrację z niealbańską częścią społeczeństwa. Do napięcia w relacjach serbsko-albańskich na wskazanych terytoriach dochodziło często także w rezultacie dążeń Serbów do rozbrojenia Albańczyków oraz w związku z tym, że na opanowanych ziemiach władze serbskie uruchomiły proces reformy struktury własności rolnej. Podjęte w tym zakresie działania doprowadzały do wywłaszczeń wielkich posiadaczy ziemskich, którzy zdobyli swoją pozycję w dobie osmańskiej. Pozyskiwaną ziemią obdzielano przede wszystkim

serbskich chłopów, natomiast wśród tracących dobra posiadaczy licznie reprezentowani byli Albańczycy.

4. W sąsiedzkich napięciach między Serbami a Albańczykami w Turcji dominowały po 1878 r. konflikty o podłożu ekonomicznym. Najistotniejsze znaczenie miał w tego rodzaju konfliktach, zwłaszcza dla uczestniczących w nich Albańczyków, motyw rabunkowy. W relacjach serbsko-albańskich w latach 1878-1918 odnotowywano jednak nie tylko porachunki, w których rezultacie jedna strona pomnażała kosztem drugiej dobra materialne. Dochodziło w nich również do zadrażnień na tle różnic religijnych i ideowopolitycznych. Wzrost antagonizmu serbsko-albańskiego na tle różnic religijnych następował zawsze wówczas, gdy albańscy muzułmanie, w nadziei określonych profitów, wcielali się w rolę „pretorian” tureckiej władzy, usiłując tłumaczyć dążenia narodowowyzwoleńcze Serbów i Słowian macedońskich. Do różnego rodzaju bandyckich ataków na Serbów popychali Albańczyków często ich tureccy mocodawcy, a następnie austro-węgierscy agenci. W ten sposób rękoma Albańczyków wrogowie Serbii tępiłi, grawitującą ku temu państwu, ludność serbską zamieszkującą wilajet kosowski (do większości ataków na Serbów dochodziło w tej prowincji).

5. Poważne różnice kulturowe wręcz uniemożliwiały na przełomie XIX i XX w. bliższe związki między przedstawicielami obydwu nacji. Serbowie, dumni ze swojej dawnej potęgi i bogatych tradycji kulturowych swojego narodu, demonstrowali niechęć do Albańczyków, uważanych na ogół za zacofańców i złoczyńców. Przez cały okres od 1878 do 1918 r. na charakter relacji serbsko-albańskich wpływały różne negatywne stereotypy. Wiele z nich odziedziczono po wcześniejszych czasach (na przykład: „niewolący Serbów Albańczyk-Turek” — „serbski buntownik”). Obok tego rodzaju stereotypów powstawały jednak nowe, mające swoje źródło w świeżych doświadczeniach (na przykład: „Albańczyk — wiarołomca i rabuś” — „Serb — uzurpator «należnych Albańczykom» ziem, dóbr i przywilejów”). Albańczycy odpowiadali na serbskie manifestowanie wyższości aktami wrogości o szczególnym ciężarze gatunkowym - zabójstwami, gwałtami, kradzieżami. Z czasem jednak w arsenale ich środków, przeznaczonych do walki z Serbami, znalazło się poczucie dumy z własnej kultury i pochodzenia, co konsolidowało ich wspólnotę i czyniło nieatrakcyjną ewentualną sławizację.